

УДК 343.241.4

orcid.org/0000-0002-8703-7003

© Корабель М.Г., 2018

М.Г. Корабель**ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ
КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА В ОКРЕМИХ
КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Анотація. Стаття присвячена правовому аналізу конфіскації майна в деяких країнах Європейського Союзу з метою вдосконалення національного законодавства. Конфіскація майна є ефективним засобом протидії злочинності в зарубіжних країнах світу, що є підставою подальшого розвитку досліджуваного покарання. Автором аналізується законодавча база окремих країн ЄС та міжнародно-правові акти, які регулюють питання конфіскації майна та ратифіковані більшістю країн світу.

Ключові слова: покарання, конфіскація майна, країни Європейського Союзу.

Аннотация. Статья направлена на правовой анализ конфискации имущества в некоторых странах Европейского Союза с целью усовершенствования национального законодательства. Конфискация имущества является эффективным средством борьбы с преступностью, что есть основанием дальнейшего развития исследуемого наказания. Автором анализируется законодательная база отдельных государств ЕС и международно-правовые акты, которые регулируют вопросы конфискации имущества и ратифицированы странами мира.

Ключевые слова: наказание, конфискация имущества, страны Европейского Союза.

Abstract. The article is devoted to the legal analysis of confiscation of property in some countries of the European Union in order to improve the national legislation. Confiscation of property is an effective means of combating crime in other countries, which is the basis for the further development of the investigated punishment. The author analyzes the legislative base frame work of individual EU countries and international legal acts regulating the confiscation of property and ratified by the many of countries of the world.

Key words: punishment, confiscation of property, country of the European Union.

Географічне розташування України дає їй можливість бути розвиненою країною, де діє верховенство права та рівень злочинності щороку зменшується. Впродовж останніх років Україна долає складний і тернистий шлях реформування національного законодавства та приведення його до європейських стандартів. Цей процес обумовлює розвиток нових напрямків кримінально-правової політики держави, реформування правових інститутів тощо. В цьому аспекті особливої актуальності набуває необхідність наукової розвідки правових механізмів протидії злочинності, коли зарубіжний досвід може бути корисним для прискорення процесів приведення національного законодавства до стандартів розвинених країн Європи.

Актуальність теми пропонованої наукової роботи обумовлена необхідністю наукового аналізу інституту конфіскації майна, романо-германської правової системи як ефективного засобу протидії злочинності та особливості її застосування в деяких країнах Європи.

Конфіскація майна, як вид кримінального покарання, знайшла своє втілення не тільки у вітчизняному законодавстві, а й у законодавстві зарубіжних країн, передбачена вона також і в багатьох міжнародних договорах, підписаних та ратифікованих Україною та іншими країнами світу.

Проблеми законодавчого регулювання та практичного застосування конфіскації майна висвітлювались у працях І.Г. Богатирьова, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, О.Г. Волеводза, О.В. Волоха, Х.І. Гаджієва, Н.М. Гуторової, В.К. Дуюнова, Т.А. Денисової, Б.О. Кирися, Ю.Б. Мельникової, Л.І. Марагулової, М.І. Панова, В.Я. Тація, В.М. Трубникова, О.Л. Цветиновича, П.В. Цимбала, О.І. Шинальського, Ю.В. Шинкарьова та інших учених.

Метою статті є вивчення особливостей застосування конфіскації майна в країнах Європи для подальшого реформування досліджуваного інституту як ефективного засобу протидії злочинності.

Для проведення порівняльно-правового аналізу інституту конфіскації майна в Україні та країнах романо-германської правової системи вважаємо за необхідне розглянути міжнародно-правові акти, які регулюють питання конфіскації майна та ратифіковані більшістю країн світу, на підставі яких вносилися зміни до національного законодавства зарубіжних країн та України зокрема.

Починаючи з середини ХХ століття, світове співтовариство приділяє значну увагу проблемам захисту права власності в процесі протидії злочинності, відшкодування збитків, заподіяних злочинами, протидії організованій злочинності та незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин та іншим проблемам ХХ та ХХІ століття.

Спочатку це відображалось в міжнародних документах, які мали універсальний характер, першим з яких стала прийнята 10 грудня 1948 року резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Загальна декларація прав людини», де закріплені права людини, які охороняються силою закону. Значне місце займає «Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою», прийнята 29 листопада 1985 року резолюцією Генеральної Асамблеї ООН [1, с. 2], у якій ідеться про захист прав громадян, які стали жертвами злочинів, їх доступ до механізмів правосуддя та якнайшвидшу компенсацію завданих збитків.

Одним із найважливіших міжнародних документів, в якому йде мова про співробітництво з питань конфіскації майна, стала Конвенція ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин» (1988 р.) [2, с. 3]. Конвенція зобов'язує держави-учасниці надавати взаємну юридичну допомогу для виявлення чи арешту доходів від незаконного обігу наркотичних

засобів та психотропних речовин, з метою їхньої подальшої конфіскації. Конвенція ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності», прийнята резолюцією ООН 55/25 від 15 листопада 2000 року [3, с. 1], також зобов'язує сторони договору вживати максимальних заходів, які можуть знадобитися для виявлення, відстеження, арешту або виїмки для забезпечення можливої конфіскації.

З метою удосконалення міжнародного співробітництва 27 січня 1999 року Рада Європи відкрила для підписання Конвенцію «Про кримінальну відповідальність за корупцію» [4, с. 2] (підписана Францією, Російською федерацією, США, Україною та ін.), яка регулює загальні принципи міжнародного співробітництва; також передбачено стандарти надання міжнародної допомоги щодо банківської таємниці з метою накладення арешту і конфіскації доходів від корупції або майна, вартість якого еквівалентна таким доходам. Конвенція виконується сторонами принципово на основі норм національного законодавства, а в разі відсутності таких, внесенням змін до національного законодавства країн-учасниць [5, с. 43].

Узагальнюючи, можна сказати, що існує велика кількість міжнародних договорів, які регулюють певні напрямки міжнародного співробітництва в галузі конфіскації майна в різних країнах, які необхідно враховувати під час формування відповідних правових норм в українському законодавстві. Країни, законодавство яких ми будемо аналізувати в частині інституту конфіскації майна, вже підписали зазначені вище конвенції, тим самим внесли зміни в національне законодавство та вийшли на шлях міжнародного співробітництва в галузі протидії злочинності за допомогою конфіскації майна. Але для виконання прийнятих на себе зобов'язань держави-учасники повинні мати достатню внутрішньодержавну правову базу регулювання конфіскації майна.

В межах наукової статті ми розглянемо декілька країн Європейського Союзу, досвід яких може бути корисним для розвитку досліджуваного інституту.

У Федеративній Республіці *Німеччина* джерелами кримінального права є кодекси, які відносять до найстаріших в Європі. Кримінальний кодекс ФРН, прийнятий 15 травня 1871 року з подальшими змінами, є нині чинним. КК містить розділ третій «Правові наслідки діяння», він регламентує застосування покарання, заходи безпеки й виправлення. Глава сьома його називається «Конфіскація прибутку й конфіскація окремих предметів», з аналізу якої можна зробити висновки, що конфіскація майна не відноситься до системи покарань, а є спеціальним видом правових наслідків правопорушення і відноситься до заходів безпеки та виправлення наслідків діяння [6, с. 206].

Кримінальний кодекс ФРН встановлює перелік предметів, що підлягають конфіскації :

- 1) майнова вигода, предмети, здобуті злочинним шляхом;
- 2) предмети, придбані замість здобутого злочинним шляхом майна;

3) грошова сума, що відповідає вартості предмета здобутого злочинним шляхом, якщо предмет не може бути конфіскованим через його пошкодження;

4) предмети, що використовувалися чи призначалися для вчинення злочину [9, с. 67].

У випадку, якщо неможливо вилучити такі предмети, суд призначає конфіскацію грошової суми, яка відповідає вартості предмета (73 КК ФРН).

В КК ФРН покарання у вигляді конфіскації майна передбачено за тяжкі злочини і застосовується достатньо рідко, на відміну від такого виду покарання, як штраф.

У кримінальному законодавстві ФРН передбачено два види штрафу: *грошовий*, призначається в денних ставках і складає від 5 до 360 повних денних ставок. Суд визначає розмір денної ставки з урахуванням особистого і матеріального стану особи, правове регулювання грошового штрафу майже не відрізняється від покарання у вигляді штрафу в Україні, та *майновий штраф*, на що варто звернути увагу. З аналізу КК ФРН, а саме правового регулювання майнового штрафу, можна зробити висновок: у кримінальному законодавстві передбачена загальна конфіскація майна, тільки вона має іншу назву «майновий штраф».

Майновий штраф, уведений в 1992 році законом «Про боротьбу з нелегальною торгівлею наркотиками та іншими проявами організованої злочинності», призначається за корисливі злочини, за які передбачено позбавлення волі на строк, не менше двох років або довічне позбавлення волі, розмір штрафу обмежується вартістю майна засудженого. Головною метою майнового штрафу є вилучення отриманого в результаті злочинної діяльності прибутку та запобігання створенню організованої злочинності [11, с. 41].

Майновий штраф застосовується за вчинення злочинних дій, перелік яких обмежений Особливою частиною КК ФРН, таких як: підробка грошових знаків, тяжкі випадки торгівлі людьми і сутенерство, організація азартних ігор, незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин, крадіжки, злочини, вчинені організованою групою тощо [10, с. 112].

Німецькі правознавці стверджують, що даний вид покарання суперечить принципу гуманізму та нормам ст. 17 Загальної декларації прав людини Генеральної Асамблеї ООН [9, с. 70].

Стягнення майнового штрафу виконується шляхом реалізації майна засудженого або за рахунок коштів, які не враховувались майновим штрафом.

Порівняльно-правовий аналіз зазначеної норми та кримінального законодавства України дає можливість стверджувати, що конфіскація майна за КК України та майновий штраф за КК ФРН має багато спільного: призначається за тяжкі корисливі злочини, обмежується вартістю всього майна засудженого, причому нижня межа законодавством не встановлена, та тільки суд може визначити розмір майнового штрафу або конфіскованого майна. Майновий штраф за КК ФРН має абсолютний характер, а конфіскація майна за КК України

обмежена переліком майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами.

До романо-германської правової сім'ї, де закон є основним джерелом права, необхідно віднести *Францію*.

Кримінальний кодекс Франції має достатньо складну структуру, оскільки кримінально-правові норми приймаються законодавчими та виконавчими органами державної влади. В КК Франції, який був прийнятий 22 липня 1992 року, немає визначення покарання, його змісту та структури, а встановлена лише система покарань за вчинення злочинів, проступків та порушень [12, с. 78].

Система покарань у Франції має чітку законодавчу класифікацію і ділиться на три групи. *За злочини* передбачене кримінальні покарання, *за проступок* – виправні, *за порушення* – поліцейські покарання [12, с. 82]. За злочини поряд з позбавленням волі та штрафом може бути призначено декілька додаткових покарань (конфіскація майна, заборона займати певні посади та інші). До виправних покарань можна віднести штраф-дні, суспільно корисні роботи, позбавлення або обмеження деяких прав. Вони мають альтернативний характер та не закріплені в санкціях Особливої частини КК та застосовуються замість тюремного ув'язнення (максимальний термін десять років). Система поліцейських покарань передбачає покарання майнового характеру: штраф (до десяти тисяч франків) та конфіскацію майна [13, с. 127].

Система покарань за самостійністю призначення ділиться на основні, додаткові та альтернативні. Конфіскація майна може бути призначена за вчинення злочину як додаткове покарання. За вчинення проступку спеціальна конфіскація може бути призначена як основне покарання, або в якості додаткового з призначенням штрафу якщо за цей проступок передбачено тюремне ув'язнення [9, с. 68].

Кримінальному праву Франції відомо два види конфіскації майна – загальна та спеціальна.

Загальна конфіскація майна полягає у вилученні будь-якого (усього) майна засудженого і застосовується як додаткове покарання до фізичних і юридичних осіб [9, с. 74]. КК Франції передбачає загальну конфіскацію за злочини проти людства та злочинні діяння (злочини і проступки), пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів.

Також загальна конфіскація передбачає вилучення лише деякого майна засудженого. Вона застосовується у встановлених законом випадках:

1) за злочини тільки до фізичних осіб і лише як додаткове покарання, що полягає у вилученні певної речі або відповідного майна;

2) за проступки до фізичних осіб як основне та як додаткове покарання, а до юридичних осіб лише в якості додаткового покарання. Як основне покарання застосовується у вилученні одного або декілька транспортних засобів, зброї, знарядь злочину. Як додаткове покарання застосовується до фізичних та юридичних осіб за аморальні злочини (організація закладів для заняття проституцією, сутенерство);

3) за порушення тільки до фізичних осіб як основне і як додаткове покарання. В обох випадках конфіскація полягає у вилученні одного або декількох одиниць зброї [15, с. 142].

У кримінальному законодавстві Франції за спеціальною конфіскацією вилученню підлягають:

1) предмети, котрі кваліфікуються законом як небезпечні чи шкідливі (вибухові пристрої);

2) речі, які використовувалися чи призначалися для вчинення злочинного діяння, або були отримані в результаті його скоєння [13, с. 129].

За *злочини* спеціальна конфіскація може призначатися фізичним особам як додаткове покарання, а юридичним особам – як основне покарання. За *проступок* спеціальна конфіскація застосовується до фізичних осіб як основне і як додаткове покарання. А до юридичних осіб – як основне покарання. За *порушення* спеціальна конфіскація може призначатися фізичним та юридичним особам в якості основного та додаткового покарання. До юридичних осіб конфіскація застосовується в порядку заміни нею штрафу [15, с. 204].

Аналіз КК Франції дає можливість стверджувати, що система покарань для юридичних осіб розроблена з урахуванням специфіки нового для Франції суб'єкта кримінальної відповідальності і що найпоширенішими є покарання майнового характеру, а саме штраф та конфіскація майна.

Правовий аналіз інституту конфіскації майна в Україні та Франції дає можливість стверджувати, що законодавство цих держав має схожі положення: передбачена загальна та спеціальна конфіскація, застосування чітко встановлене законом, передбачена за тяжкі злочини, але підстави застосування (злочин, проступок), способи (як основне та як додаткове), суб'єкти (фізичні та юридичні особи) суттєво відрізняються. Не зважаючи на ці відмінності, надбання французького законодавства може бути враховане вітчизняним законодавством.

З наведеного вище можна зробити висновки, що досвід законодавства Франції має бути врахований для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у частині конфіскації майна та особливості призначення спеціальної конфіскації майна.

Література

1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою (1985 р.). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_114; 2. Конвенція ООН Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин (1989 р.). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_096; 3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU00144.html; 4. Конвенція Рада Європи відкрила для підписання «Конвенцію Про кримінальну відповідальність за корупцію» 27 січня 1999 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_948; 5. Волеводз А. Г. Международный розыск, арест и конфискация полученных преступным путем денежных средств и имущества (правовые основы и методика); науч. ред. проф. А. Б. Соловьев. М. : Юрлит-

информ, 2000. 477 с.; **6.** Кирись Б. О. Конфіскація майна як вид покарання за кримінальним законодавством зарубіжних держав. *Хмельницький університет управління і праці. Університетські наукові записки*. 2005. № 1–2. С. 202–209; **7.** Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (м. Варшава, 16 травня 2005 року). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_948; **8.** Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (м. Страсбург, 8 листопада 1990 р.). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU90K01U.html; **9.** Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Одеса, 2008. 201 с.; **10.** Костромин А. С. Наказания, связанные с материальным воздействием на осужденного, в истории уголовного права зарубежных стран. *История государства и права*. 2007. № 1. С. 40–42; **11.** Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: Общая часть уголовного права. М. : Юрид. лит., 1991. 288 с.; **12.** Козочкин И. Д. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учебное пособие / Под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. М. : Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. 576 с.; **13.** Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: Общая часть уголовного права. М. : Юрид. лит., 1991. 288 с.; **14.** Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: Общая часть уголовного права. М. : Юрид. лит., 1991. 288 с.; **15.** Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учебное пособие / Под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. М. : Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2003. 576 с.; **16.** Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.